

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬЩІ В ГАЛИЧИНІ
В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ**

Стаття присвячена аналізу джерельної бази проблеми аграрної політики Польщі в Галичині у 1921–1939 рр.

Ключові слова: аграрна політика, джерельна база дослідження, архівні матеріали, періодичні видання, статистичні збірники, его-документи, неопубліковані джерела.

Розвиток української історичної науки вимагає сьогодні особливої уваги до джерельної бази дослідження. Введення до наукового обігу нових джерел дозволяє більш ґрунтовно та об'єктивно оцінити ситуацію, що склалася в той чи інший історичний період. У розбудові економіки незалежної України, а саме у проведенні аграрної реформи може прислужитися історичний досвід минулого, зокрема соціально-економічні перетворення, що мали місце у період існування Другої Речі Посполитої.

У вітчизняній історіографії без належного аналізу з боку науковців залишились не тільки основні напрямки аграрних реформ польських урядів 1921–1939 рр., а й їх наслідки. У зв'язку з цим актуальним, на нашу думку, є звернення до наукового аналізу особливостей аграрного розвитку Польщі в Галичині міжвоєнної доби загалом і висвітлення джерельної бази цієї проблеми зокрема. Незважаючи на беззаперечну актуальність означеної проблеми, деякі аспекти її джерелознавчого аналізу ще залишаються поза увагою вчених.

Джерелознавчі аспекти аграрної політики польських урядів у Галичині (1921–1939 рр.) не були об'єктом спеціальних наукових досліджень. Частково її окремі позиції в різні часи висвітлювались у працях Л. Алексієвець, Б. Гудя, І. Васюти, В. Комара, С. Макарчука, В. Смоля, Я. Шабали та ін.

Мета статті – дослідити стан джерельної бази з проблеми аграрної політики Польщі в Галичині в міжвоєнний період (1921–1939 рр.).

Відомо, що тривалий час обмежений джерельний простір позбавляв вітчизняну історичну науку можливості об'єктивно і неупереджено досліджувати аграрну політику Другої Речі Посполитої. Окремі її аспекти досліджувались радянськими істориками на основі обмеженої джерельної бази і трактувались виключно на догоду партійній політиці та в контексті польської економічної експансії на галицьких землях. Крім того, всебічно простежити шляхи реалізації аграрних реформ не дозволяла закритість багатьох архівних документів.

Лише у 90-х рр. минулого століття з відкриттям невідомих раніше джерельних пластів розпочався новий – сучасний період в українській історіографії. Розширений доступ до архівних фондів, відкриття спецсховищ бібліотек, можливість опрацьовувати документи у польських та інших закордонних архівах створили умови для інтенсивного заповнення «білих плям» історії. В оцінках дослідників цього періоду простежується спроба відійти від усталених раніше стереотипів і висвітлювати досліджувані проблеми з об'єктивної точки зору, базуючись на широкій джерельній базі, у тому числі й на архівних матеріалах.

Крім того, сучасна українська історична наука позначена якісними змінами у своєму розвитку. Швидкими темпами розвивається історіографія, насамперед аграрної історії Галичини міжвоєнного періоду, яка відображає складність та суперечливість трансформації новітньої української історичної науки.

Джерельну базу окресленої проблеми становлять різнопланові за своєю ідейно-тематичною спрямованістю та інформаційним потенціалом джерела, а саме: 1) опубліковані джерела з фондів державних архівних установ України, зокрема Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей, а також Республіки Польща; 2) праці польських та українських авторів міжвоєнної доби; 3) статистичні збірники щодо окресленої проблеми; 4) тогочасні періодичні видання; 5) мемуарна література; 6) неопубліковані джерела.

Незаперечно джерелознавчу та науково-інформаційну цінність становить величезний за обсягом пласт архівних документів, що знаходиться в Центральному державному історичному архіві України у м. Львові. Зокрема, це справи фонду Окружного земельного управління (ф. 171), Земельного парцеляційного акційного товариства (ф. 282), Польської ліквідаційної комісії (ф. 211). Різноманітну інформацію щодо форм і методів ведення сільського господарств-

.....
ва містять справи фонду 429 (Сільськогосподарська палата Міністерства землеробства і аграрних реформ, м. Львів) [1].

Основні напрями аграрної політики польських властей у Галичині відображені також у матеріалах Державного архіву Івано-Франківської області. Це в першу чергу фонди 2 (Станіславське воєводське управління), 6 (Станіславське повітове староство) [II]. Вони містять різнобічну інформацію про офіційні накази, доповідні записки, звіти, різного роду заяви, повідомлення повітових старост, донесення поліції, діяльність органів влади та ставлення до неї місцевого українського населення.

Різноманітний масив конкретних, інформаційно насичених матеріалів відклався в документах та матеріалах Державного архіву Тернопільської області, зокрема фонду 231 (Тернопільське воєводське управління), фонду 3 (Тернопільське повітове староство), фонду 137 (Тернопільський повітовий відділ самоврядування) [III]. Отримані із вказаних документальних архівних джерел матеріали дають можливість проаналізувати наслідки проведених польськими урядами аграрних реформ.

Звісно, автентичні документи, що збереглися в зазначених архівах, сприяють більш глибокому з'ясуванню суспільно-політичних та соціально-економічних процесів у польському суспільстві в міжвоєнну добу, однак джерельна база аграрної політики Другої Речі Посполитої в цих архівах є ще недостатньою для широкого дослідження проблеми. Її суттєво доповнюють офіційні документи вищих державних органів влади; періодичні видання; опубліковані праці громадсько-політичних діячів; збірники документів і матеріалів з питань здійснення соціально-економічної політики, які знаходяться поза межами України, зокрема у фондах державних архівних установ Польщі.

Важливим для дослідження аграрної політики Польщі в Галичині є комплекс джерел, який зосереджений в Архіві Нових Актів у Варшаві (Archiwum Aktów Nowych). На особливу увагу заслуговують матеріали фонду 423 Міністерства фінансів (м. Варшава) [6]. Багато з них ще залишаються не опрацьованими дослідниками.

Додаткову інформацію про аграрну політику Польщі в Галичині міжвоєнного періоду надає неупереджений аналіз друкованих збірників документів засідань і стенограм сейму та сенату Польщі [11–14]. У роботі їх використано для аналізу законодавчої бази, що регламентувала основні напрями аграрної політики Другої Речі Посполитої (закони та постанови польського сейму та ін.).

Зосереджена в державних архівах України та Польщі документальна база дозволяє здійснити аналіз аграрних перетворень в Галичині міжвоєнного періоду, простежити їх еволюцію, трансформацію та наслідки, ставлення різних політичних партій до їх проведення тощо.

Особливо відзначимо, що своєрідним продовженням законодавчих актів і розпоряджень можна вважати праці діячів міжвоєнного періоду, які виступали укладачами зведень польського законодавства в тій чи іншій сфері аграрної політики польських урядів та коментували її.

Вже на початку 1920-х рр. з'явилися перші ґрунтовні дослідження авторитетних учених новітньої історії Польщі, присвячені окремим аспектам розбудови Другої Речі Посполитої, зокрема провідним напрямом аграрних реформ, економічній політиці держави за умов кризи, аграрним відносинам, проблемам пристосування економіки до нових реалій тощо. Розширилася джерельна база наукових досліджень: автори історичних праць дедалі частіше почали аналізувати статистичні матеріали, дані, факти, цифри, описи, пов'язані з виробництвом, сільським господарством тощо. У центрі уваги польських політиків, урядовців і науковців було аграрне питання, яке за доби створення Другої Речі Посполитої набувало національно-державного значення. До ґрунтовних досліджень міжвоєнної доби можна віднести праці Ф. Буяка [9], Т. Голувка [3], Є. Квятковського [17], С. Кутшеби» [16] та ін. Ці дослідження відображають також стан суспільної свідомості щодо шляхів аграрного поступу Другої Речі Посполитої.

Одним із компонентів джерельної бази дослідження можна вважати праці західноукраїнських істориків і політиків, відомих громадських діячів, лідерів політичних партій та організацій. Будучи не лише сучасниками, але й учасниками подій, їх автори висвітлювали і фіксували безліч фактів, подавали унікальні подробиці того часу. Їхній аналіз дасть історикам можливість не лише з'ясувати особливості розвитку аграрної сфери галицького села, а й визначити рівень сприйняття цієї проблеми в тогочасному українському та польському суспільстві. С. Баран, З. Порай [1], І. Витанович [2], В. Кучабський [5], Ю. Павликовський [7], Є. Храпливий [8] та ін. у своїх дослідженнях оперують розлогим статистичним матеріалом, який деталізує хід аграрної

реформи на різних історичних етапах. Саме тому їхні праці мають не тільки історіографічну, але й джерелознавчу цінність.

Велику допомогу для аналізу аграрних реформ польських урядів в Галичині (1921–1939 рр.), систематизації статистичного матеріалу з дослідженої проблеми надають науково-довідкові видання (статистичні довідники, покажчики і т. д.), які є вираженням узагальнюючих цифрових показників, що характеризують соціально-економічний потенціал Другої Речі Посполитої, дозволяють виявити зміст і наслідки польської урядової аграрної політики, окреслити основні тенденції розвитку сільського господарства у досліджуваний період. У статистичних довідниках простежується розвиток українського села, його динаміка та питома вага в економічному розвитку Польщі [II; III; 8].

Окрема група джерел представлена багатоаспектною газетною та журнальною періодикою міжвоєнного періоду, яка в умовах тиску польської влади була речником захисту національних інтересів галицьких селян і чи не єдиним засобом прояву їх життя. Як україномовні, так і польськомовні матеріали періодики міжвоєнного періоду містять різнопланову інформацію про життя українського населення, його відносини з поляками, вплив аграрних реформ на їхнє повсякденне життя. Серед них – урядовий вісник «*Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*»; польські газети: «*Monitor Polski*», де публікувалися законодавчі акти уряду в період 1918–1939 рр., а також «*Głos Polski*», «*Robotnik*», «*Gazeta Lwowska*», «*Gospodarka Narodowa*», «*Tygodnik rolniczy*»; українські газети: «*Діло*», «*Українська нива*», «*Гасло*», «*Сель-Роб*», «*Українські вісті*» та ін.

У дослідженні теми важливим, на наш погляд, є використання фахових господарських українських видань – наприклад, ілюстрованого календаря «*Сільський Господар*», «*Рільничі Відомості*», «*Діло*», «*Національна політика*», «*Новий час*», а також польських видань – «*Rolnik*», «*Biuletyn Polsko-Ukraiński*», «*Słowo narodowe*» та ін.

Аграрна політика Польщі в Галичині 1921–1939 рр. належить саме до тих тем, які потребують залучення широкого комплексу джерел приватного походження, відомих під назвою «его-документи». Спогади політиків, громадських та державних діячів, щоденники, автобіографії, життєписи, приватне листування, мемуарна література тощо [4] є унікальними історико-графічними документами. Незважаючи на те, що вони не позбавлені певного суб'єктивізму, їхній зміст являє собою оригінальний, своєрідний документальний аналіз епохи.

Так, детальну інформацію про повсякденне життя галицького селянина, його побут (що рідко коли представлене в джерелах іншого типу) можна почерпнути виключно з мемуарів та епістолярної спадщини, які є винятково цінним джерелом дослідження аграрної політики Польщі в Галичині 1921–1939 рр. Ці документи дають цікаві оцінки фактів і явищ, про які не залишилося документальних свідчень, допомагають відчувати духовну атмосферу минулої епохи, глибше висвітлити з різних боків багато нових сторінок аграрної історії галицького села, сприяють об'єктивному висвітленню подій і становлять неабияку джерелознавчу цінність.

Важливу інформацію про аграрні перетворення в галицькому селі міжвоєнного періоду містять біографії визначних державних, політичних та громадських діячів того часу, які допомагають глибше та повніше з'ясувати історичні події, несуть в собі не лише інформативний, але й вагомий дослідницький потенціал. Це стосується в першу чергу біографій В. Вітоса [18], В. Грабського [15], Р. Дмовського [10] та ін.

Як зазначають дослідники цієї проблеми, опубліковані джерела дають поверхову, неповну інформацію про аграрну політику Другої Речі Посполитої в Галичині. Саме тому, за їх твердженням, важливе джерелознавче та науково-пізнавальне значення можуть мати неопубліковані джерела центральних та обласних архівів України, а також різних установ, відділів землеробства і аграрних реформ, товариства «*Сільський господар*», Державного сільськогосподарського банку тощо.

Таким чином, аналіз доступного сьогодні комплексу документів як українського, так і польського походження свідчить про те, що джерельна база даного дослідження є змістовною і достатньо репрезентативною для всебічного і ґрунтовного висвітлення аграрної політики Другої Речі Посполитої як багатоаспектного суспільно-політичного і соціально-економічного явища. Водночас здійснений джерелознавчий огляд досліджуваної теми свідчить про те, що вона потребує подальшого висвітлення в українській історіографії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- I. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Ф. 171. Окружне земельне управління м. Львів. – Оп. 1. – Спр. 39, 44, 50, 54, 92, 210, 211, 230, 252, 292, 294, 318, 346, 409, 411, 455, 474, 498, 509–511, 574, 583, 584, 838. Ф. 211 ; Польська ліквідаційна комісія у м. Кракові. Оп. 1. Спр. 54, 509–511, 583 ; Ф. 282. Земельне парцеляційне акційне товариство м. Львів. Оп. 1. Спр. 211, 212, 365 ; Ф. 429. Сільськогосподарська палата. Опис 1. Спр. 2, 16 ; Опис 2. Спр. 28, 29.
- II. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 2. Станіславське воєводське управління. Опис 1. Спр. 68, 376, 715, 855 ; Опис 9. Спр. 1209.
- III. Державний архів Тернопільської області. Тернопільське воєводське управління. Ф. 231. Опис. 1. Спр. 459, 496, 1394, 1562, 2355, Опис 6. Спр. 724, 725, 743, 2747 ; Тернопільське повітове староство. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 166 ; Тернопільський повітовий відділ самоврядування. Ф. 137. Опис 1. Спр. 459, 496.
1. Баран С., Порай З. За рідну землю. Справа колонізації / С. Баран, З. Порай. – Львів, 1936. – 70 с.
2. Витанович І. Українське селянство на шляху до перемоги. Історія українського селянства / І. Витанович. – Львів : Самоосвіта, 1936. – Ч. III. – 40 с.
3. Голувко Т. Методи й шляхи оздоровлення взаємовідносин у Східній Галичині і східних воєводствах / Т. Голувко // Ми не є українофілами. Польська політична думка про Україну і українців. Антологія текстів / За ред. Павла Ковалюка, Яна Олдаковського, Моніки Зухняк. Перекл. з польської Сергія Гірки. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 440 с.
4. Коростіль Н. Побут і повсякденність українських аграріїв Східної Галичини міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.) / Наталія Коростіль // Схід. аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк, 2007. – С. 53–56.
5. Кучабський В. Отверта відповідь польському консервативістці / В. Кучабський. – Львів, 1932. – 208 с.
6. Міністерство фінансів (м. Варшава), ф. 423.
7. Павликовський Ю. В обороні рідної землі / Ю. Павликовський. – Львів, 1925. – 73 с.
8. Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Накладом фонду «Учітеся брати мої», 1936. – 347 с.
9. Bujak Fr. Historia osadnictwa ziem polskich w krótkim zarysie / Fr. Bujak. – Warszawa : Druk F. Wyszynskiego i 8-kl, ZGODA, 1920. – 62 s.
10. Dmowski R. Pisma. – Т. 6. Polityka polska I odbudowanie państwa : Wyd. II. / Dmowski R. – Warszawa, 1989. – 356 s.
11. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1922. – 1864 s.
12. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1924. – 1602 s.
13. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1926. – 1714 s.
14. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1927.– 1714 s.
15. Grabski W. «Myśli o Rzeczypospolitej» : autonomia, reforma, edukacja obywatelska : wybór myśli politycznych i społecznych / W. Grabski. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1988. – 204 s.
16. Kutrzeba S. Polska odrodzona. 1914–1921 / S. Kutrzeba. – Kraków, 1921. – 230 s.
17. Kwiatkowski E. Kryzys współczesny i zagadnienie odbudowy życia gospodarczego / E. Kwiatkowski. – Warszawa : Związek Izb i Organizacji rolniczych, 1935. – 47 s.
18. Witos W. Wybór pism i mów. Z podobizną autora, przedmową, objaśnieniami i bibliografią / W. Witos – Lwów, 1939.
19. Wojciechowski S. Wspomnienia, orędzia, artykuły / S. Wojciechowski. – Warszawa : Bellona, 1995. – 367 s.

Крюков А.В. ИЗУЧЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ АГРАРНОЙ ПОЛИТИКИ ПОЛЬШИ В ГАЛИЧИНЕ В ИСТОРИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Статья посвящена анализу источниковой базы проблемы аграрной политики Польши в Галичине в 1921–1939 гг.

Ключевые слова: аграрная политика, источниковая база исследования, архивные материалы, периодические издания, статистические сборники, эго-документы, неопубликованные источники.

Kryukov A.V. STUDY OF THE ISSUES OF AGRICULTURAL POLICY OF POLAND IN GALICIA IN THE HISTORICAL ASPECT

The article is devoted to the analysis of source base of agrarian policy problem of Poland in Galicia in 1921–1939.

Key words: agrarian policy, source base of research, archived materials, magazines, statistical collections, ego-documents, unpublished sources.

УДК 930(47+57):930(438):327:341.241.11»1932»

Н.Н. Мезга